

тации студентов к условиям компьютерного обучения. Разработаны рекомендации по реализации личностно-ориентированной адаптивной модели компьютеризованного обучения способствующих повышению позна-

вательной деятельности студента учитывающих уровень знаний, обученности, профессиональной подготовки.

Литература

1. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Педагогика, 1981. -С.186.
2. Эрдынеев А.Ц. Социально-психологическая адаптация студентов к условиям университетского образования: Автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук. -М.: 1992. -С. 21.
3. Познавательные задачи в обучении гуманитарным наукам. / Под ред. И.Я. Лернера. - М.: Педагогика, 1972. -С. 239.
4. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся. - М.: «Знание», 1983. -С. 96.
5. Khajieva I., Khujanizayova G., Kenjaeva K., & Jumanizoyov F. 2020. Foreign language competenceformation of the future teacher of vocational education in the information and educational environment. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(2), -P.360-361.
6. Юсупов Д. Ф., Хажиева И. А., & Сапаев У. 2015. Активизация познавательной деятельности студентов с помощью компьютерных технологий при изучении гуманитарных дисциплин. // «Молодой ученый», 9, 1226-1229.
7. Adambaeva F., Khajiyeva I., & Klicheva N. 2020. Advantages of blended learning in english language teaching. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), -P.1425-1430.
8. Хажиева И.А., Юсупов Ф. 2012. К проблеме воспитания образованного и интеллектуально развитого студента в современной социокультурной ситуации. Илм сарчасмалари, УрДУ, Урганч, (11), 89.
9. Rustambekovna A.F., Adambayevna K.I. 2017. The Effectiveness of Applying Video Materials in Communicative Language Teaching. Higher Education.
10. Хажиева И. А., Юсупов Ф. 2014. О личностно-ориентированной модели компьютерного обучения гуманитарных дисциплин. // «Молодой учёный», (6), -С.765-767.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада компьютерда ўқитишнинг адаптив моделини яратишда гуманитар фанлар дидактикаси, шунингдек, таълимни индивидуallashtiriш орқали таълим сифатини ошириш имкониятлари кўриб чиқилади.

РЕЗЮМЕ. В статье речь идёт о дидактике гуманитарных дисциплин при создании адаптивной модели компьютерного обучения, а также о возможностях повышения качества образования за счёт индивидуализации обучения.

SUMMARY. This article is focused on the didactics of the humanities when creating an adaptive model of computer learning, as well as the possibilities of improving the quality of education through the individualization of education.

УДК 37.01.

БЎЛАЖАК ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ТАКОМИЛЛAШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЗАРУРАТИ

М.Т.Халмуратов – стажёр-ўқитувчи

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети

Таянч сўзлар: жисмоний тарбия, педагогик муаммолар, рақобатбардошлик, касбий компетенция.

Ключевые слова: физическое воспитание, педагогические проблемы, конкурентоспособность, профессиональная компетентность.

Key words: physical education, pedagogical problems, competitiveness, professional competence.

Келажакимиз бўлган ёш авлоднинг соғлом ва жисмоний жиҳатдан бақувват, ҳар томонлама етук ва баркамол бўлиб етиштирилиши таъминлашда, уларнинг келажакда Ватанга садоқатли, жасур ва мард ўғлонлар қилиб етиштиришда бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларидан ўз касбининг моҳир устаси бўлишни, ўқувчи-ёшларга тарбиявий таъсир кўрсатиб, уларнинг кизиқиши, қобилияти, истеъдоди, эътиқоди ва амалий кўникмаларини ҳар томонлама ривожлантиришнинг оптимал йўллари излаб топадиган касб эгаси бўлишни талаб этади.

Чунки бозор муносабатлари шароитида меҳнат бозорида устувор ўрин эгаллаган кучли рақобатга бардошли бўлиш ҳар бир мутахассисдан касбий компетентликка эга бўлиш, уни изчил равишда ошириб боришни тақозо этмоқда.

Касбий компетентлик - касбий фаолиятга оид масалаларни ҳал этишда билим ва кўникмаларни амалий тажрибада самарали қўллай олиш қобилиятидир.

Компетентция - бу кутилган натижага олиб келувчи фаолият белгисидир. У билим маҳсули бўлиб, мутахассис томонидан уни амалиётда қўллай олиш қобилиятидир [4].

Компетенциянинг билимдан фарқи шундаки, вазифани амалий бажармасдан туриб, уни аниқлаб ҳам, баҳолаб ҳам бўлмайди. Малака компетентликнинг муҳим мезони бўлиб, у турли ҳолатларда, шу қатори муаммоли вазиятларда ҳам бир неча бор қўллаш натижасида намоён бўлади. Ҳозирги пайтда олий ўқув юрти профессор-ўқитувчисидан талаб қилинадиган компетентлик қуйидаги турларга ажратиш мумкин (1.1-жадвал):

1.1-жадвал. ОТМ жисмоний тарбия ўқитувчидан талаб қилинадиган компетентлик турлари

№	Компетентлик турлари
1	Эгаллаган касбий билим, кўникма ва малакаларни такомиллаштириб бориш
2	Информацион технологиялари ва ўқитиш воситаларининг барча турини қўллай олиш кўникма ва малакасига эга бўлиш
3	Англаган ва мустақил фаолият (мустақил фикр, мақсад қўйиш, ўқув адабиёти ва қўшимча манбалардан тўғри фойдалана олиш)
4	Танқидий фикр юрита олиш ва дарс жараёнида юзага келган муаммоли вазиятларни ижобий ҳал эта олиш
5	Ўзаро ҳурмат ва ишончга асосланган педагогик мулоқотни ўрната олиш
6	Чуқур касбий билимдонликка эга бўлиш
7	Илмий ва дунёвий билимларга эга бўлиш
8	Касб маданиятига эга бўлиш
9	Ўзини маънавиятли шахс сифатида шакллантириш
10	Касбий компетентликка эга бўлиш

Ҳозирги замон олий таълим муасасаси профессор-ўқитувчисининг касбий компетентли негизида касбий билимдонлиги ва қобилияти ўз аксига эга бўлиб, улар қуйидаги мезонлар асосида аниқланади(1.2-жадвал):

1.2-жадвал. Касбий билимдонлиги ва қобилияти мезонлари

№	Билимдонлик турлари	Мазмуни
1	Ижтимоий билимдонлик	Дарс мобайнида аудитория билан самарали ўзаро муомала шаклини ташкил эта олиш, ёшлар билан ўзаро ижобий муносабатни ўрната олиш ва соғлом маънавий муҳитни ҳосил қила олиш қобилияти.
2	Методик билимдонлик	Барча билимларини ёшларга тушунарли, раво тилда етказа олиши, таълим технологияси ва методларидан самарали фойдаланиши
3	Ихтисослик билимдонлиги	Ўз фани ва предмети соҳаси бўйича чуқур ва ҳар томонлама мукамал билимларга эга бўла олиши, ўз устида ишлаш қобилияти
4	Билиш қобилияти	Бундай қобилиятга эга бўлган ўқитувчи фанни ўқув курси ҳажмидагина эмас, балки анча кенг ва чуқурроқ билади, ўз фани соҳасидаги кашфиётларни ҳамиша кузатиб боради, материални мукамал билади, унга ниҳоятда қизиқади, илмий тадқиқот ишларини ҳам бажаради.
5	Тушунтира олиш қобилияти	Ўқув материални ўқувчиларга тушунарли қилиб баён эта олиш, ўқувчиларда мустақил равишда тўғри фикрлашга қизиқиш уйғота билиш.
6	Кузатувчанлик қобилияти	Талаба шахсини ва унинг вақтинчалик рўхий ҳолатларини тушуна билиш билан боғлиқ бўлган психологик кузатувчанлик. Бундай ўқитувчи кичкинагина аломатлар, унча катта бўлмаган ташки белгилар асосида ўқувчининг руҳиятидаги кўз илғамас ўзгаришларни ҳам фахмлаб олади.
7	Педагогик нутқ қобилияти	Нутқ ёрдамида, шунингдек имо-ишора воситасида ўз фикр ва туйғуларини аниқ ва равшан ифодалашдир.
8	Ташкилотчилик қобилияти	Талабалар жамоасини уюштириш, жипслаштириш, муҳим вазифаларни ҳал этишга руҳлантиришни, иккинчидан, ўз ишини уюштиришни назарда тутати. Ўз ишини ташкил этиш деганда ишни тўғри режалаштира олиш ва уни назорат қила билиш назарда тутилади.

Профессор-ўқитувчи ўзини эгаллаб турган лавозими даражасида касбий компетентликка эга эканлигини ҳис этгандагина педагогик жараёни муваффақиятли ташкил этиши мумкин, деган хулосага келдик. Зотан уни касбий билимдонлик, ҳалоллик, ростгуйлик, изланувчанлик, тинимсиз сермахсул меҳнат, ижодкорлик ва яратувчанлик каби фазилатлар юксалтиради. Унинг билимдонлиги, фаоллиги, меҳнатқашлиги, камтарлиги, маънавияти ва маданияти, маърифатлилиги талабалари, бўлажак касб эгаларининг ҳурмат-эҳтиромига сазовор этади.

Компетентция тушунчаси латинча “competentia” сўзидан келиб чиққан бўлиб, изоҳли луғатда “қонуна эга”, “ҳақдор” деган маънони англатади, умумистеъмолда кенг ишлатиладиган “қобилият”, “кўникма”, “иктидор” тушунчаларига яқин туради.

Компетентли атамаси эса ...муайян турдаги компетенцияга эга, лаёқатли, ўз соҳасини билладиган, уни бошқаларга етказишни эплайдиган “махорат соҳиби” маъноларини беради.

Касбий компетентлик – маълум бир касб эгасининг касбий фаолият билан боғлиқ вазифаларни бажара олиш қобилияти ва ундан самарали фойдалана олиш имконияти бўлиб, у шахсга хос кўплаб психологик хусусиятларга эга бўлишни тақозо этади [5].

А.А.Деркач томонидан касбий компетентликнинг таркибида касбий фаолиятдаги компетентлик, касбий мулоқотдаги компетентлик, мутахассиснинг ўз шахсини намоён эта олишидаги компетентлигини киритиш мумкин [1].

Педагогнинг касбий компетентлиги педагогика ва психология фанларига доир билимларга эга бўлиш, ўз устида ишлаш, таълим жараёнини режалаштириш, баҳолаш ва қайта алоқани ўрната олиш, ўқувчиларда ўқув фаолияти мотивациясини шакллантириш, ахборот коммуникация технологияларини яхши билиш, таълим муҳитига янгилик киритиш, ўз фанини мукамал билиш, хорижий тиллардан бирини яхши билишни тақозо этади.

А.В.Хуторский таълим жараёни учун муҳим бўлган педагогнинг қуйидаги компетентлигини тавсифлайди [6]:

1. Дунёқараш, қадрият ва ўзини англаш-ўқитувчининг дунёқараш, тасаввури ва қадрияти билан боғлиқ равишда намоён бўлади. У атроф-муҳитдаги воқеа ва ҳодисалар моҳиятини аниқлай

билади ва тушунади унга ўзини йўналтиради, педагог сифатида ўз фикрини асослай олиш ҳамда муаммонинг ечимини топа билиш кўникмасига эга. Бу компетенция-ўқитувчининг ўқув ва бошқа фаолиятларидаги ўзини – ўзи англаш механизмини таъминлайди.

2. Умуммаданий – миллий ва умуминсоний қадриятларга эга бўлиш; мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида иштирок этиш; оиласига, урф-одатларга ҳурмат; ижтимоий кўникмаларга эга бўлиш. Илм фаннинг инсон ҳаётига ва дунё ривожига таъсирини англай олиши ва ўқувчи ёшларга тушунтира олиши.

3. Ўқув ва билиш жараёни- ўқитувчининг мустақил билиш фаолияти, мантикий фикрлаши, ўқув-билув фаолиятини баҳолаши, билим ва кўникмасини таҳлил қила олиши.

4. Маълумотга эга бўлиш- педагогик фаолияти, ўз фанига доир маълумотларни эгаллаш кўникмаси.

5. Мулоқотчанлик- тил билиши, турли хил инсонлар билан мулоқотда бўлиши, жамоада ўзига хос ўринда туриши.

6. Ижтимоий - фойдали меҳнат- оилавий муносабатлар ва масъулият, жамият ривожидида иштироки, ижтимоий фойдали меҳнат қилиши. Иктисодий ва ҳуқуқий кўникмаларга эга бўлиш.

7. Ўз устида ишлаши - жисмоний, маънавий, интеллектуал жиҳатдан ўз-ўзини ривожлантириб бориши, ҳиссиётини боқариши.

Таълим-тарбия жараёнининг самарадорлиги кўп жиҳатдан педагогик фаолият субъекти ҳисобланган ўқитувчининг касбий маҳорати ва тажрибасига боғлиқдир.

Педагоглик касбига лойиклик касб учун зарур бўлган қобилиятлар йиғиндисидан иборат бўлиб, у коммуникатив қобилиятларда ҳам ўз аксини топади. Шахслараро мулоқот, ўзаро психологик таъсир этиш билан боғлиқ вазифаларни бажариш учун ҳар бир педагогда соҳа учун энг муҳим хусусият ҳисобланган мулоқотчанлик ёки коммуникатив компетентликни шакллантириш керак.

Талабалар билан педагогик мулоқотни самарали ташкил этиш ўқитувчининг касбий компетенцияси, педагог шахси ва унинг шу фаолиятга муносабати ва мотивацияси билан белгиланади. Педагог шахси унинг қадриятли йўналишлари, ҳаётий режа ва орзу-истакларини акс эттириб – педагогик фаолият мазмунини ифодалайди.

XX аср бошида П.Ф.Каптерев алоҳида таъкидлаб ўтганидек, “Таълим жараёнидаги ўқитувчи шахси биринчи ўринда туради, педагогнинг бошқа хислатлари таълим натижаларига бўлган тарбиявий таъсирни оширади ёки пасайтиради...” [2].

Коммуникатив компетентлик ишга оид, ҳамкасб ёки дўстлар билан, раҳбарларга мурожаат қилиш билан боғлиқ, ўзаро ишончга асосланган муносабатларни ташкил этишнинг шакллари, усуллари ва унинг самарадорлигига таъсир этувчи омиллар турлари ҳақидаги билимлар тизими, мулоқот жараёнидаги шерикка психологик таъсир эта олиш техникасига эга бўлишни тақозо этади. Педагог коммуникатив компетентлиги ёрдамида ўқувчи ва талабаларнинг ҳар қандай салбий ҳиссий ҳолатлари ёки экстремал вазиятларда ҳам уларнинг руҳий ҳолатини тўғри идрок қилиш, тушуниш, мавжуд ахборотларни тўғри таҳлил қила олиши мумкин.

Талабалар билан педагогик мулоқот, коммуникатив компетентлик педагогик маҳоратнинг муҳим таркибий қисмидир. Ўқитувчининг коммуникатив қобилиятлари унинг шахсий сифатларида ҳам акс этади. Педагогнинг коммуникатив компетентлиги ва талабаларнинг коммуникатив имкониятлари улар ўртасидаги ўзаро мулоқотнинг тўлақонли ва самарали бўлишини таъминлайди.

Мулоқот таълимнинг ажралмас таркибий қисми сифатида ҳам манба, ҳам ахборот тармоғи вазифасини ўтайди. Шунинг учун у таълим жараёнида етакчи ўринни эгаллайди.

Педагогик фаолиятдаги самарали мулоқотнинг

асосий сирларидан бири, суҳбатдошни “тўғри” тинглай олиш маҳорати саналади. “Кишиларга таъсир кўрсата олиш сири гапириш маҳоратида эмас, - деб ёзади Д. Карнеги, балки яхши тингловчи бўлишдадир” Тинглаш оддийгина жим ўтириш эмас, балки фаол жараён бўлиб, кишилар орасида кўзга кўринмас ришталар ўрнатади, ўзаро яқинлик, илиқлик, бир – бирини тушуниш ҳиссини вужудга келтиради. Ҳар қандай мулоқотнинг зарур нуктаси қайтарма алоқадир, шу орқали суҳбатдошлар бир – бирини идрок этиб ҳиссий яқинликка эришадилар. Шунингдек, мулоқотда педагог ва талабанинг ўзаро биргаликдаги фаолияти амалга оширилади, ҳиссий ва иродавий таъсирчанлик ортади, фикрлар ва ғоялар уйғунлиги шаклланади.

Олиб борилган тадқиқотлар натижаларига кўра, кадрлар касбий компетентлиги қуйи курс талабалари томонидан кўпроқ кадрланади, ўқитувчининг шахсий фаилатларига юқори баҳо беришади. Яхши ўқитувчи моделида талабани тушуна оладиган устозларни идрок қилишади. Юқори курс талабалари учун эса касбий компетентлик муҳим хусусият сифатида баҳоланади, ҳамда ўзида ҳам мазкур сифатларни шакллантиришга бўлган эътибор ортиб боради.

Мазкур сифат ва хусусиятларнинг юқори даражада ривожланишига эришиш учун бўлажак кадрларнинг ёш психологияси, психодиагностика, педагогик психология, акмеология ҳамда мутахассислик фанлар бўйича етарли даражада билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириб бориши, ўз фаолиятини замон талабларига мос ҳолда бажариши ва касбий компетентлигини ошириб боришини таъминлайди.

Адабиётлар

1. Деркач А.А. Психолого-акмеологические основания и средства оптимизации личностнопрофессионального развития кон-курентоспособного специалиста/ Акмеология. Научно-практический журнал. -М.: 2013, № 1 (45).
2. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. - Изд. 2-е, пересмотр. и доп. - Пг.: «Земля», 1915. XXII, -С.746.
- Ссылка: http://elibrary.gnpbu.ru/text/kapterev_istoriya-russkoy-pedagogiki_1915/
3. Карнеги Д. Как выработать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. -М.: 1956.
4. Очилова Г.О. Касбий компетентлик.- Тошкент: 2021.
5. Кисляков П.А. Психология развития человека как субъекта деятельности. -М.: 2016.
6. Хуторской А.В. Компетентный подход в обучении. Научно-методическое пособие. -М.: «Эйдос»; Издательство Института образования человека, 2013. -С.73. ил. (Серия «Новые стандарты»).

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақоланинг асосий мақсади - бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг касбий компетенцияларини такомиллаштириш даври талаби эканлигини курсатиб бериш.

РЕЗЮМЕ. Основная цель данной статьи - показать, что совершенствование профессиональных компетенций будущих учи-телей физической культуры является требованием времени.

SUMMARY. The main goal of this article is to provide the fact that improving the professional competence of future physical edu-cation teachers.

ЎҚУВЧИ ТАЛАБАЛАРНИНГ ИЛМИЙ ДУНЁҚАРАШИ, МАДАНИЯТИ ВА ТАРБИЯВИЙ РИВОЖЛАНИШИДА АСТРОНОМИЯНИНГ ЎРНИ

Н.Б.Холбоева – катта ўқитувчи
Наманган давлат университети

Таянч сўзлар: ер, қуёш, қойнот, планеталар, дунёқараш, маданий тарбия, компьютер моделлари, қузашиш, фикрлаш.

Ключевые слова: земля, Солнца, Вселенная планеты, мировоззрения, культура, воспитание, компьютерные модели, наблю-дения, мышления.

Key words: earth, Sun, universe, planets, worldviews, culture, education, computer models, observations, thinking.

Кириш. Маълумки, астрономия қойнот ҳақидаги энг қадимий фанлардан саналиб, у осмон жисмлари жойлашуви, ҳаракатлари, тузилиши, келиб чиқиши ва улардан иборат тизимлар ривожланишини ўрганади. Астрономияни ўзига хос томони шундаки, у дунёқарашни шаклланишига дахлдор чуқур маъноли саволларни кўриб ўтиш орқали бизнинг планетамиз чегараларидан ташқаридаги дунё ҳақида тасаввурни кенгайтириб, уларни ўрганиш билан бирга Ерни юқори даражадаги тизимлар элементи экани ҳақидаги тасаввурни шаклланишига олиб келади. Ўқувчиларни илмий дунёқарашини шаклланишида астрономияни муҳим аҳамиятга эгалигини таъкидлаб, [1] ишда инсонга боғлиқ бўлмаган ҳолда ижтимоий ҳаётдаги, Ердаги ва қойнотдаги дунё бир бутунликда дунёқараш объекти эканлиги кўрсатиб берилган. Кўрамизки, дунёқарашни моҳиятига кўра, унинг муҳим

компонентлари бўлмиш қойнотни билиш, ижтимоий ҳаёт қонун қоидаларини ва табиий борлиқни ўрганиш, инсонни қимликка етаклаб, билимли бўлиш билан бирга илмий дунёқарашни кенг шакллантиришга хизмат қилади.

Мавзунинг долзарблиги. Ривожланишнинг бугунги босқичида жамиятнинг замонга мос ҳолда умумтаълим ва олий таълимдаги фундаментал фанларни ўқитишнинг такомиллаштиришга ва уларни амалий фойдали томонларини ўрганишга бўлган талабларини эътиборга олган ҳолда ўқувчи талабаларни илмий дунёқарашларини ва билимларини амалда қўллаб олиш кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган изланишлар жуда муҳим ҳисобланади. Бунда фундаментал фанлар ютуқлари билан уйғунликда ривожланиб, чексиз олам тасаввурини идрок этиб, инсонни кўп қиррали ривожланишида